

ОЛЕСЬ ГОНЧАР

Модри камені

ДЕРЖЛІТВИДАВ УКРАЇНИ

ОЛЕСЬ ГОНЧАР

Модри камені

ДЕРЖЛІТВИДАВ УКРАЇНИ

Олесь Гончар

Модри Камень

(Новела)

I

Бачу, як ти виходиш з своєї гірської оселі й дивишся вниз.

— Терезо!— гукає тебе мати, а ти стоїш не озиваючись.

— Терезо!

А ти посміхаєшся комусь.

Вітер гуляє в Рудних горах. Дзвенить суха весна, гуде зелений дуб на згір'ях, і облизане каміння сміється до сонця.

— Терезо! Кого ти виглядаєш?

А ти здіймаєш руки, мов хочеш злетіти.

— Мамцю моя! Пан Бог видить, кого я виглядаю!

Високе небо над тобою гуде од вітру, мов блакитний дзвін.

II

Куди ти задивилась? У що заслухалась?

Було зимно і чужо, коли я постукав у твоє лісове вікно. Чув, що в хаті не сплять, але ніхто мені не відповідав. Там радились. З-за причілка било снігом і засипано мені очі. Білий вітер стугонів у порожнечі гір.

Я постукав ще раз. Обережно, так, наче й справді цей стук могли почути там, далеко внизу.

— Просім, хто ви?

Що мені казати? Хто ми?

— Свої,— кажу і не чую власного голосу. Третю добу замість води ми їли сніг.— Свої,— хриплю я щосили.

Тоді в хаті задзвеніло, мовби сонячний промінь зламався об шибку.

— Мамо, то руські!

Боязко й недовірливо відчинилися двері. Я зайшов до кімнати, тримаючи автомат наготові. Натиснув ліхтарик, і в смузі електричного сяйва завмерла біля столу злякана мати, а ти біля високого ліжка застигла в подиві, закриваючи груди розпущеними косами.

Я загасив ліхтарика і сказав завісити вікна.

Мати світила лампу, а сірник дрижав у її руці. Ти стояла на стільці боса, закриваючи вікна.

Я стидався дивитись на твої білі стрункі ноги, але, одвівши погляд, все одно бачив їх весь час.

Скочивши з стільця, ти стала навпроти мене. Тільки тепер я помітив, який подертий на мені був халат. Ти теж була в білій сукні, і на рукаві чорніла пов'язка.

— Так оце такі... руські?

— А якими ви уявляли?

— ...Такими...

Ти простягла мені свою білу руку. А мої були мокрі, червоні, незграбні, в брудних бинтах. Бинти нам правили й за рукавиці, котрі ми розгубили, митарствуючи в проклятих скелях.

— Хто у вас буває?

— Днесь нікого, пане вояку,— озвалася мати.

Вона стояла біля кахельного каміна і давилась на мене сумно.

— А по кому ви носите траур?

— По нашому Францишеку,— каже мати.

— По Чесько-Словенській республіці,— кажеш ти.

Виходжу надвір, мінаю кошару, в якій глухо гуркотять вівці, і тихо свищу. Від скирти сіна відділяється Ілля, білий, мов привид. Замерз, лається і питає:

— Що там?

— Можна.

— Брати й баян?

— Давай.

Знову заходимо до кімнати. Побачивши плитку, Ілля всміхається, ставить біля дверей свій «баян», обтрушується, здивовано вслухаючись у співучу словацьку мову.

— Так ми ж дома!— вигукує він вражений.— Я все розумію!

— Ми також вас розуміємо. Ми словаки.

— Нарешті кінчилось оте «нем тудом»^[1],— каже Ілля.— Ми наче знову на батьківщині.

Мати вказує на нашу скриню біля порога:

— Що то маєте з собою?

Ти догадуєшся:

— Радіо.

— Радіо!— сплескує мати руками.— Просім пана — не треба, не треба його в господі! Ви будьте, а його не треба. Від нього нам усе зле.

Воно забрало нашого Францишека.

Її син Францишек завжди сидів над своїм радіо до глухої ночі. Слухав і Прагу, й Москву. Необережний, хвалився всім на роботі, що він чув. А прийшли собаки-тисовці, побили радіо та умкнули й Францишека. В минулий четверок розстріляли його на кар'єрах. Штандартенфюрер каже: партизан. Для них що словак, то й партизан. Скажіть, на ласку, який з її мужа партизан? Лісник собі, та й годі! А також взели з дому та погнали германам рити шанці. Просім пана, не треба нової біди.

— Мамаша,— втішає Ілля,— воно німе.

— Не треба, панове вояки!

Ілля бере рацію й волочить її з хати.

Тепла хвиля дихає на мене від каміна, варить, як спирт. Чую, як з дрожем виходить з мене той холод, що ми його набралися в горах. З обережності ми за три доби ні разу не розвели вогню. Ми то плазували в камінні, високо над шосе, то забиралися на самий кряж, звідки видно було ще далі — в тилу — всі батареї противника. Викликаючи час від часу «Симфонію», передавали їй, що треба. З обачності часто змінювали стоянки. Це нас катувало. Перекочуюючи в ущелинах між горами, особливо вночі, ми щоразу зривались у якісь прірви. Якби було менше снігу, ми, мабуть, поскручували б собі в'язи. А так лише пороздирали руки, позбивали коліна, подерли халати і,— що найприкріше,— пошкодили рацію.

— Ось до чого доводять ці сальто-мортале,— сумно констатував Ілля, остаточно переконавшись, що рація не заговорить.

Але головне завдання все ж було виконане, і цієї ночі ми вирішили перебратись до своїх.

Ти налила в таз теплої води. Я розмотував свої руки, але залякклі пальці ніяк мене не слухались.

— Давайте я!..

Пальці твої були вправні й повні ніжного тепла. Зовсім не боліло, як ти віддирала закривавлений бинт. Віддерши його, кинула десь у куток, а мої руки, попарені і якісь легші, зав'язала своєю марлею, сухою та м'якою.

— Просім, панове з Руська, до нашого словенського столу,— каже мати.— Гаряча кава.

Ти подавала.

— Просім ще єдну квартиру,— казала ти, коли я випив.— Ми ж вас так довго чекали... товаришу!

І пильно дивилася в вічі, і я виразно чув, як ти входиш до мого серця.

III

Курино — спимо — хилимось. Шістдесят годин ми не змикали очей.

— Спіть, я ставу на варті,— кажеш ти.

Ми сміємось і встаємо з канапи.

— Кам?^[2] — дивишся ти благально.

— Не маємо часу, Терезо.

Мати, бліда й згорьована, щось шепоче, як черниця.«Молиться»,— думаю я.

— Мамаша,— каже Ілля,— ми ще прийдемо!.. З «катюшами» та гарматами. Я поставлю вам новий приймач, і ви будете слухати весь світ!

— Дай-то бог!— шепоче вона.— Террі, проведи панів вояків.

Ми виходимо в сліпу вітряницю, залишаючи за собою в кімнаті і світло, і тепло, і людську ласку.

Далеко внизу, як у підземеллі, гримить, не вгаває фронт. Туманні каламутні заграви жовтіють за Модри Каменем. Модри Камень — це по карті. «Мудрий Камінь» називають містечко бійці, бо довго не можемо його взяти. Праворуч і ліворуч нього стоять висоти, як бастіони.

Ти йдеш попереду, закутана шаллю, легко перестрибуючи з брили на брилу. Над шосе зупиняємось, мов над білою прірвою. Внизу, по дорозі, чорніють німецькі машини, і шофери стрибають довкола вогню, розмахуючи руками. Білі завії снігу вихряться при світлі багаття.

Ти розповідаєш, як краще добратись до млинів, і, скинувши рукавичку, подаєш руку на прощання.

— Як ви ся іменуєте?

Тонка рука, вся зіткана з чутливих живчиків, дрібно тремтить і гріє всього мене. Коли я глянув у цей момент на гори, на обшпугований

вітром камінь, він уже був мені не такий чужий, як досі

— Ми ще зустрінємось, Терезо. Ми не можемо не зустрітись!

Ти стояла задумавшись.

— Маю гадку, що це сама доля звела нас тутко.

— Ти будеш чекати?

— Хай пан Бог видить, що буду.

IV

Я вернувся.

Уже Модри Камень був наш, і шосе наше, і наші гори. Ще здалека я побачив, що на вашому подвір'ї нема нічого. Чорніло згарище, і голий димар підіймався над ним, як сурма великого горя.

Підійшовши ближче, я побачив матір. Зігнувшись над попелищем, вона порпалася в ньому паличкою, витягуючи й перетрушуючи якийсь недотлілий мотлох. Зосереджено оглянувши його, тут же кидала і знову порпалася, і видно було, що думає вона не про нього, що ті огарки їй зовсім не потрібні, а вибирає та перетрушує їх лише для того, щоб бути чимось заклопотаною.

— Добридень вам,— сказав я.

— Добридень,— відповіла вона і знову зігнулась над своєю роботою. Вона мене не впізнала.

А коли я їй нагадав, хто я, мати видивилась на мене, і її зібгані безкровні губи засіпались. Вона похитнулась, схопившись рукою за кахельний камін, який тільки й зберігся від цілої хати. Виплакавшись, розповіла:

«Вони прийшли наступного дня вранці шукати мого мужа.

— Він утік від робіт,— кричали поліціянти,— і був уночі тут!

— Не був він тут,— відповіла Тереза.

— То зла неправда,— кричали ті.— Ми виділи ноги на снігу. Ти сама проводжала його з кимось до гостинця, бо лишила там і свої дрібні сліди!— Та й почали все перекидати і на горищі, і в хижі, і в кімнатах, потрошили посуд і знайшли той закривавлений бинт.

— Чия це кров?— прискіпались вони.

— То моя, пане поліцаю,— сказала Тереза.— Я була втяла собі руку.

— Кажи дурням!— залементували вони.— Свіжа кров! Тут були партизани!

Як почув це слово старший шваб, що був з ними, то одразу сказав:

— Ходи з нами!— І повели Терезу на Мікулов.

Я ледве встигала за ними на гору. А вона йде перед них і не плаче, та тільки раз по раз оглядається.

— Вертайтесь, мамуньо,— каже,— бо вам тяжко іти горі. А як зіходили на кряж, вона все частіше озиралася назад.

— Чого ти туди пнеш очі?— кричали ті.

— Я хочу надивитись на Модри Камень.

— Маш там каваліра?

— Мам.

І зійшли на самий хребет до шосе, де воно повертає на Мікулов, і вже ось-ось наша сторона щезне з очей. Стала моя Террі біла-біла і пильно дивиться сюди, в наш край. А вони гонять:

— Іди!

— Панове, хай подивлюся ще єдину хвилию. Хай візьму Модри Камень на пам'ятку з собою.

— Ти не на весніцу дивишся,— зауважили вони.— Ти в інше глядиш. Де ще маш каваліра?

Я теж бачу, що вона дивиться в інше.

— Ей!— раптом вжахнувся один, наче вжалений.— Вона глядить на Руське!!!

Та й ударили оба канчуками. А вона руками канчуки відбороняє, а сама все глядить-глядить. А вже видно було звідси, як далеко внизу, на виднокрузі, стріляють руські...

Хопили її попід руки і кинули перед себе. Штовхали, та підганяли, та грозили:

— Не оглядайсь!

А вона мовчки втирає кривавицю з обличчя та все-таки оглядається.

— Гей, січи її!— крикнули ті і погнали бігцем.

А я спіткнулась, бігши за ними, та впала на камінь, та й ниділа там уже до ночі...»

Померкло, стерлося все. Навіть те, що звуть незабутнім першим коханням. Чому ж ця випадкова зустріч, єдиний погляд, єдина ява у великій драмі війни, чому вона не меркне і, відчуваю, ніколи не померкне?

Ти — як жива. Бо далекі Рудні гори скрізь ідуть за мною, ближчають з кожним днем, щодалі ширше розгортаючись у своїй трагічній чарівності. Бачу вже їх не забиті снігами, а зелені, пишні, зігріті весняним сонцем, коли полонини, як сині озера, зацвітають тим першим цвітом весни, що по-вашому зветься — небовий ключ.

Ти виходиш на дерев'яний різьблений ганок у білій легкій сукні з чорною пов'язкою на рукаві і дивишся вниз, за Модри Камень, де колись пролягала наша оборона. Тепер скрізь уже поросла буйна трава. Вже через колишню нейтральну зону їдуть по асфальту словаки спокійними волами. Ідуть і дивляться, як підводиться з землі, пнеться до сонця, росте виноград, потоптаний, розстріляний тоді.

В такі години ми часто зустрічаємося з тобою і, сівши на теплому камені, розмовляємо.

Т е р е з а. Де ви так довго були?

Я. Уже все закінчилось. Тепер я вже не піду від тебе.

Т е р е з а. Ніколи?

Я. Ніколи.

Т е р е з а. Як це гарно, що ми будемо завжди разом! Я так довго чекала вас після тої зимової ночі: мені здається, що не менше, як тисячу літ!

Я. А мені здається, що я стільки ж ішов до тебе після тої ночі.

Т е р е з а. Нарешті ми знову зустрілись! Дайте мені вашу руку. Ви відчуваєте, як та тисяча літ перемістилась перед нас? Тепер вона попереду, правда ж? Наша тисяча!.. Доки зеленітимуть ці гори і світить сонце, ми будемо жити. Я задихаюсь від такого багатства!

Я. Нікуди тепер ми не будемо спішити, як тоді взимку. Тоді ми майже ні про що не встигли поговорити. Лютий вітер, шугаючи в скелях, заважав нам.

Т е р е з а. Зараз ми маємо час! Зараз я доскажу вам усе недосказане тоді. Слухайте ж! Чуєте, як луцять зелені спини гір, гріючись на сонці? А небо над нами, весняне й високе, гуде од вітру, мов блакитний дзвін!.. Слухайте ж!

1946

Примітки

1

Не розумію (*мадяр.*)

2

Куди? (*словац.*)